

Tvořící osobnost dítěte

Marzenna Magda-Adamowicz

Klíčová slova: children, creativity

Abstract: It it in text was has talked over was: the evolutions of notion the works, studied aspects of works, approach in the face of works, specific of system model ling, kinds of Works, model of creative the child's personality.

1 Úvod - Historie evoluce významu pojmu – tvorba

Starověk - Řecko – umělec malíř, sochař nevykonávají nové věci, ale opakují to, co již vytvořil Bůh a mají schopnost pro vykonávání určitých věcí podle určitých pravidel. Řeckém pojetí tvorby umělce a umění bylo podřízené určitým pravidlům. Neexistuje pojem tvořit, používá se pojem dělat.

Řím – pro pojem tvorby (*creation*) a tvůrce fungovaly dva pojmy vedle sebe *facere a creare*. V Římě používáno pojem *creator urbis* – jako zakladatel města.

Středověk - Dále se tvrdí, že Bůh tvoří a člověk opakuje to, co je božské. Svatý Augustýn psal, že umělci sbírají stopy krásy. Tvorba je atributem Boha.

Renesance - Lidé renesance měli dojem své nezávislosti, volnosti, tvorby. Domnívali se, že umělec vymýšlí svoje dílo, které je výsledkem jeho exprese. Používali pojem umění. Hodnotou je tvůrčí dílo.

XVII. století - Podle K. M. Sarbiewského – básník vymýšlí, „staví“, tvoří podle Boha. Hodnotou je tvůrčí dílo.

VIII. století - Používáno nazev „krásná umění (výtvarná umění)“. Díky objektivnosti byl tvůrcem člověk, jako tvůrce výtvarného umění (poezie, hudba, malířství, sochařství a jiná). Hodnotou je *tvůrčí dílo*.

XIX. století - V teorii umění používáno pojem tvorby jako práce umělce. Atributem tvorby bylo - nové dílo. Tvorbou se zabýval pouze umělec. Hodnotou je *tvůrčí dílo*.

XX. století a začátek XXI. Století - Díky humanistickým a pankreativistickým názorům na tvorbu se rozšiřuje rozsah tohoto pojmu. Tvorba probíhá v různých oblastech umění a jiných formách života. Pokračuje relativizace odstínů významu pojmu tvorby. Hodnotou je tvorba sama v sobě, tvorba pro tvorbu (*prožívání, zkušenost, spokojenost*), tvůrčí dílo.

2 Rozměry tvorby

Jelikož tvorba je podmíněna vnitřními a vnějšími vlivy (E. Nečka, 2001, S. Popek, 2003), je pojata v následujících rozměrech:

A) Vlastnosti osobnosti – to je schopnost osoby k vytváření tvůrčích děl (E. Nečka, 2001), která se projevuje: a) podle elitárního pojetí – u vynikajících rozumů, schopných k vytváření děl velké hodnoty, nových a originálních (S. Popek, 2003) a b) podle egalitárního pojetí – u každého člověka. To znamená, že tvorba je stejnou vlastností, jako každá jiná vlastnost (E. Nečka, 2001, S. Popek, 2003, K. Szmidt, 2007).

B) Procesuálním – je realizována ve vědomí neurčenými intelektuálními operacemi, překročením samého sebe, během řešení problémů, v určitém čase.

C) Tvůrčího díla a jeho vlastností. Jako jsou: a) outproduce procesu poznávání, podmíněného psychologickými vlastnostmi a formující se v procesu individuálního rozvoje ze společenského systému hodnot, znalostí a pravidel konání (S. Popek, 2003), b) produktem vyplývajícím z tvůrčího procesu, novým, originálním, pozorovatelným a komunitativním (S. Popek, 2003), c) jenž plní základní kritéria: originalnosti, generativnosti, opravdovosti (teoretické nebo praktické), hodnoty (poznávací, estetické, pragmatické a etické) (E. Nęcka, 2001, S. Popek, 2003, K.J. Szmidt, 2007).

4. Hodnoty a stylu života – jako požadovaný stav, optimální, na který aspiruje člověk, když zdokonaluje sebe a nejbližší okolí a jeho chování je cílené, individuální a typické a podmínky podmíněné temperamentem a zkušenostmi (A. Strzałecki, 2004, M. Szymański, 1987).

Jak je vidět z výše uvedené klasifikace, tvorba je rozuměna:

- podmětově – akcentace osobní (individuální) funkce procesu tvoření nebo jeho výtvoru.
- předmětově – bere na zřetel společenské výtvořiny tvůrčího procesu jako elementy kultury (M. Magda-Adamowicz, 2009).

3 Pojetí tvorby

V pedagogice a psychologii tvorby jsou neustále aktuální otázky: Jestli je tvorba vlastností vynikajících lidí, nebo vlastností, kterou obecně vlastní každá osoba? Teorie, které se objevují, je možné rozdělit na tři skupiny – elitární, egalitární a realistické.

Elitární pojetí (jinak předmětné) tvrdí, že děti netvoří, jelikož nemají schopnost změnit žádnou oblast tvorby, nevnášejí trvalý vklad do celkového vědění a společenských dovedností (umění, vědy, techniky apod.). Důležitou je zde společenská funkce tvůrčího díla, to znamená stupeň jeho novosti, originalnosti a významu pro společnost. Tímto byla tvorba ohraničena pro vynikající dospělé osoby, to znamená pro tvorbu s velkým T (E. Nęcka, 2001) nebo objektivní (S. Popek, 2003).

Na protější straně se nachází egalitární chápání (to znamená, humanistické, podmětové), ve kterém je zdůrazněno osobní zaangažování v procesu tvoření a jeho význam pro rozvoj osobnosti tvůrce. Takto pojetá tvorba má subjektivní charakter (S. Popek, 2003), osobní, každodenní (K.J. Szmidt, 2007), to znamená s malým t (E. Nęcka, 2001). Tato koncepce tvrdí, že děti tvoří a vyplývá to z jejich naturální biologické potřeby optimálního rozvoje a tvorba je neoddelitelnou částí jejich dětství. Tvorba je pro něho samého výjimečná.

Děti a také dospělé osoby jsou více nebo méně tvořiví v některých oblastech. Tvorba se projevuje v každodenním životě dítěte, netýká se vědy, umění a společenského života.

Závěrem výše uvedená (krátce) pojetí tvorby uvádí, že autority, kde je kladený důraz na výjimečnou novost, originalnost tvorby, viděné širokým společenským okruhem, současně odmítají tvorbu dítěte a ti, kteří zohledňují subjektivitu novosti a hodnoty díla, stojí za tvorbou dětí.

4 Specifikace modelování celého systému

Systémové teorie tvorby berou na zřetel mnoho činitelů (to znamená vlastnosti osobnosti, proces, dílo, hodnoty, prostředí apod.), které vzájemně na sebe reagují, vedou v vytvoření originálních děl (Něcka, 2001, Popek, 2003).

Pojem *systém* je používán pro opis daného celku, skládajícího se z určitých elementů, které jsou integrálně vázané. Během interakce se projevují ukryté vlastnosti elementů na základě syntézy systému (Cempel, 2006).

Vědecké teorie – podle názoru S. Popka (2003) – jsou především atomistické, to znamená, že se věnují vybraným částečným otázkám a jejich autoři se nesnaží spojovat vědomosti do jednoho celku - to znamená vidět problém ze strany mnoha činitelů. Systémové teorie se pokouší o syntézu vnějších a vnitřních činitelů, které působí vzájemně. U každého člověka v různém čase, s různou silou a různým způsobem dominují různé činitele v integraci z vnějším prostředím.

5 Ohraničení existujících modelů tvůrčí osobnosti dítěte

Elitární koncepce (takzvaná předmětná) tvrdí, že děti netvoří, jelikož nejsou schopny měnit žádnou oblast tvorby, nepřináší trvalý vklad do zásoby vědomostí a společenských schopností (umění, věda, technika apod.). Pro tuto koncepci je důležitá společenská funkce tvůrčího díla, to znamená stupeň jeho novosti, originality a významu pro společnost. Rozsah tohoto jevu byl ohraničený do tvorby významných dospělých osob. Jejich tvorba je označena velkým písmenem T, nebo jako objektivní (Něcka, 2001, Popek, 2003, Szmidt, 2007).

Protilehlá koncepce je koncepcí egalitární (to znamená humanistická, podmětová), která akceptuje osobní angažování do procesu tvorby a jeho význam pro rozvoj osobnosti tvůrce. Takto chápaná tvorba má subjektivní, osobní charakter – je psaná malým písmenem t. Tato koncepce tvrdí, že děti tvoří, jelikož to vyplývá z jejich naturální biologické potřeby optimálního rozvoje. Děti a dospělí jsou méně nebo více tvořiví v některých oblastech. Tvorba se projevuje v každodenních oblastech života dítěte. To znamená, že se netýká vědy, umění, společenského života. Tvorba dítěte je typická: poznávací zvědavostí, fantazií, hrou představ, tématickou a konstrukční zábavou a projevuje se ve výtvarném projevu, hudbě a pohybu. Vyplývá z exprese pocitu a myšlení dětí.

6 Specifika tvorby dítěte závislá na jeho schopnostech

- Literární – Delší svobodná výpověď na dané téma. Individuální skládání a psaní opisů, vyprávění a jiné texty. Improvizace dialogů. Ukládání pořadí dalšího obrázku, vyprávění. Slovní a písemná exprese.
- Hudební – Tato tvorba se projevuje v rytmických (ozvěna, doplňování textu do rýmu, samostatný rytmizace textů, veršů, hádanek), melodických improvizacích a expresích, které mají podobu: vlastní interpretace a vokální, pohybové, instrumentální, melodické a rytmické improvizace.

- Technická – Dítě manipuluje předměty a nemyslí na jeho vlastnosti a využití. Staví z kostek různé konstrukce. Předměty mají se svým významem zastupují (např. židle je letadlem). Staví z písku nebo sněhu. Expresa je konstrukční a technická.

- Výtvarná – Chybí uspořádání prostoru obrázku. Barvy nejsou závislé na opravdových. Dítě dává scénám a postavám citový význam. Plastická exprese (kreslení, malování, modelování, lepení)

- Pohybově-taneční – Pohybem, který dítě vykonává dle své invence, fantazie a zkušeností, má velkou svobodu. Tato tvorba se projevuje v podobě pohybových her (ilustrační, inscenační, rytmické, taneční, pohybové, orientační, během, skákáním, na čtyřech, šplháním, házením, chytáním).

Pohybová exprese, mimická, taneční, zábavná, improvizace, interpretační.

- Herecká – Volný pohyb, gesto, slovo. Dítě si projektuje a vykonává dekorace, kostýmy, rekvizity. Pohybová exprese, vokální, slovní, dramatická, komediová.

- Matematická – Podávání různých odpovědí na přímá zadání. Ukládání zadání s textem k obrázkům. Hledání různých možností řešení ukolů. Interpretační exprese, slovní, zábavná, improvizace (M. Magda-Adamowicz, 2005, 2013).

Tvorba dětí splňuje funkci:

- 1) rozvojovou – rozvíjí každou sféru osobnosti,
- 2) expresivní – umožňuje vyjádření individuálních myšlenek, prožitků v jakémkoliv jazyce a zábavě,
- 3) socializační – dovoluje dětem odehrávat určitou roli, snažit se něco docílit,
- 4) terapeutickou – díky ní mohou děti zahrát napětí, strach, učit se řešit problémy,
- 5) edukační – obohacuje proces učení a vzdělávání, podporuje exploraci, pomáhá při osvojení nových schopností a vědomostí (Limont, 1994, Popek, 2003, Schmidt, 2007).

7 Charakteristika tvořícího dítěte

Tvořící dítě vykonává činnosti s velkou chutí a radostí. Všechno ho zajímá, projevuje se zvědavostí, hloubavostí, chutí hrát si pojmy, s elementy vědomostí, fikčními relacemi, postavami - čím nevědomky a bez určeného cíle nachází nové vztahy a dává pojmům nový smysl a význam. Dítě je zvědavé, zkoumá okolní svět a prožívá ho (S. Popek, 2003). Díky dobré paměti dovede rychle použít svoje vědomosti, navazovat vzdálené myšlenky. Jeho myšlení je více elastické, to znamená, že dovede vidět problém z každé strany. Hledá různá řešení. Jeho nápady jsou více originální díky schopnosti nalézání výsledků.

S.Popek (2003) je toho názoru, že tvůrčí činnosti se zúčastní celá osobnost dítěte a nejenom jednotlivé vlastnosti osobnosti. Podle tohoto názoru uspořádává vlastnosti a schopnosti tvůrčí osobnosti jednotlivců, dělí je na: 1) poznávací – vysoké schopnosti percepční, specifické vlastnosti paměti, 2) emocionální – citlivost, zdrženlivost v sociálních situacích, introvertnost, neurotizmus, odolnost proti porážkám a vnějšímu ocenění, 3) motivační – odvaha, síla, vytrvalost, 4) charakterologické – nonkonformní zachování, 5) specifické společenské přízpůsobení – zdrženlivost, nespěšnost, zábrany, rezerva, nepodléhání autoritám, kritika, 6) okolí – to stejné okolí může na jedny děti působit jako rozvíjející a na druhé obráceně.

Charakteristické vlastnosti tvorby dítěte v jednotlivých oblastech jsou výsledkem: tvůrčího myšlení, hlavně jeho ohebnosti a originalnosti, dvougenerační myšlení, vidění problémů, silné

motivace, individualizmu a nonkonformizmu podmětu, nápaditosti a nekonvenčních nápadů, nedodržování (neznalost) zásad vybrané oblasti, bohatá představivost a fantazie, velká samostatnost a samostatné řízení, volné, spontanické vyjadřování svých prožitků a dojmů, expresivní, vytrvalá konsekvence, synkretizmus, vitalizmus, spontanická improvizace, experimentování s chutí, odolnost proti kritice (Limont, 2008, Popek, 2003, Schmidt, 2007).

Tvořivé dítě, na rozdíl od dospělých tvůrců: nemá nemyslí pomocí algoritmů, charakteristickými zásadami pro určitou oblast znalostí, kterou se zabývá. Dítě pokaždé něco nového objevuje a při tom se také učí (S.Popek, 2003). Nenese odpovědnost za svá díla. Nezajímá ho vnější ocenění, kritika. Doplňuje si své informační nedostatky. Jeho představivost a fantazie vymazává hranice mezi fikcí a reálným světem (ibidem). Ve své tvorbě vyjadřuje osobní vztah, emoce k určitému jevu (Popek, 2003).

8 Systémový interakční model tvůrčí osobnosti dítěte

Systémový model tvůrčí osobnosti obsahuje jednotlivé elementy, které se zúčastní interakce:

- **Poznávací vlastnosti:** získává vědomosti o okolním světě, volně shromažďuje zkušenosti, zvědavost světa, mimovolné, náhodné učení se, myšlení sensoricko-motorické, objevování a přijímání sensorických informací, bohatá představivost, fantazírování, intuice, delší koncentrace pozornosti, konvergenční a divergenční myšlení, velká samostatnost a dovednost si poradit, neznámost zásad, podmínek určité oblasti, malá zásoba vědomostí a chybející zkušenosti použití v praxi;
- **Vlastnosti volicionálně – motivační:** vnitřní motivace, vnější motivace, odvaha, odpovědnost, snadnost navazování kontaktů, vlastní spontanická aktivnost,
- **Emoční vlastnosti:** impulsivnost, egocentrismus, nevyvážené jednání, způsobuje mnoho konfliktů, rozvoj vyšších citů, nachází a uspokojuje nové vlastnosti, uspokojuje vyšší potřeby, emoce a pocity zabarvují skoro všechny osobní zkušenosti dítěte, motivují a regulují jeho chování, dítě vyjadřuje své emoce bouřlivým způsobem, emoční reakce jsou velice výrazné a čitelné,
- **Kreativní vlastnosti:** tvořivé myšlení, hlavně jeho pružnost a originálnost, divergenční myšlení, všímání si problémů, individualismu a nonkonformizmu podmětu, nápaditost a nekonvenčnost nápadů, svobodné, spontanické vyjadřování svých prožitků a dojmů, volná aktivita, experimentování,
- **Společensko-ekonomické prostředí:** příznivé prostředí rodinné a školní, stimulování a inspirování aktivity dítěte, objevování a rozvíjení schopností dítěte, preferování hodnot, předávání kulturních zkušeností.
- **V tomto modelu tvůrčí osobnosti dítěte probíhá vzájemné působení mezi jeho elementy, proto se projevují v interakci. Velký význam má pro dítě prostředí, zvláště to nejbližší, to znamená: rodinné, školní, vrstevníků, které může inspirovat, stimulovat dítě nebo také obráceně. Je nutné říci, že samotné prostředí může jednoho rozvíjet a jiného brzdit.**
- **Při systémovém pojetí tvořivé osobnosti dítěte je nutné mít na zřeteli mnoho integrujících činitelů, které působí současně. U modelu tvůrčí osobnosti dítěte, takto chápaného, není možné označit jednu hodnotu, schopnost, proces, činitel. Teprve interakční působení „poznání, emocí, motivací, osobnosti a společenského kontextu“ (Nečka, 2001, s. 173) vede k tvůrčí osobnosti.**

Literatura

- CEMPEL Cz., Teoria i inżynieria systemów - zasady i zastosowania myślenia systemowego, Radom 2006
- LIMONT W., Edukacja Artystyczna a metafora, Toruń 2008,
- M. MAGDA-ADAMOWICZ, Twórczość dzieci we wczesnej edukacji, Legnica 2005, M. MAGDA-ADAMOWICZ, Uwarunkowania efektywności kształcenia nauczycieli klas I-III w zakresie twórczości pedagogicznej, Zielona Góra 2009,
- M. MAGDA-ADAMOWICZ, Children's creativity in a systemic perspective, Toruń 2013
- NĘCKA, Psychologia twórczości, Gdańsk 2001
- POPEK, Człowiek jako istota twórcza, , Lublin 2003,
- Schmidt, Pedagogika twórczości, Gdańsk 2007
- A. STRZAŁECKI, Psychologia twórczości: między tradycją a ponowoczesnością, Warszawa 2004,
- M. SZYMAŃSKI, Twórczość i style poznawcze uczniów, Warszawa 1987

Prof. nzw. dr hab. Marzenna Magda-Adamowicz
Katedra Pedagogiki Przedszkolnej i Wczesnoszkolnej
Wydział Pedagogiki, Socjologii i Nauk o Zdrowiu
Uniwersytet Zielonogórski
Al. Wojska Polskiego 69
65-001 Zielona Góra
Polska
e-mail: madamowicz0@o2.pl